

Yayın Değerlendirme / Review

Aksan, Doğan (2009). *Nazım Hikmet Şiirinin Gücü, (Bir Şiir Dili İncelemesi)*. Ankara: Bilgi.

Mehmet Aydın*

Dilbilimci Doğan Aksan, benim babamı kaybettiğim tarihten iki gün sonra 13 Mayıs 2010'da vefat etti. Dolayısıyla onun ölümünün benim için ayrı bir anlamı da var. Babama yanarken Doğan Aksan'a da yandım. Doğan Aksan'ın 1929'lu olduğunu ve 81 yaşında dönülmez yolculuğa çıktığını da eklemem gerek.

Son derece sıcak ve ilgili bir hoca olan Doğan Aksan'la iki kez konuşma fırsatı bulmuştum. Bunlardan birinde ona Aybastı yer adının etimolojisi konusundaki kaynağını sormuştum. Bana bu konuda söz ettiği kaynaklardan biri *Kippert Atlası*'ydı. Hoca'nın önerisiyle *Kippert Atlası*'na, ulaşabildiğim Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde bakabildim. Bu atlasın bir biçimde çoğaltılması Anadolu'nun tarihî coğrafyasına ışık tutacaktır. İkinci karşılaşmamızda Doğan Aksan'la dilbilimci Efrasiyap Gemalmaz yan yanaydı.

Bir yandan da Doğan Aksan'ın ürettiklerinin, kuşağımdan öbür 'Türk dili araştırmalarında yeni yollar arayan' dostlarım gibi tüketicisiydim. Ürettiği eserler ve verdiği derslerle dilbilimi yeni bir yol olarak öğretmeye ve açmaya çalışan hocanın bu yoldaki çabalarının boşa gitmediğini düşünüyorum. Artık Aksan gibi hocaların (Mehmet Akalın, Efrasiyap Gemalmaz, Osman Nedim Tuna benim ilk olarak aklıma gelenler) sayesinde Türk dili araştırmalarında hem yeni yollar hem de bu yeni yolların yolcuları var.

Birçok eser üreten Doğan Aksan'ın en son kitabı *Nazım Hikmet Şiirinin Gücü (Bir Şiir Dili İncelemesi)*. Bu kitap Bilgi Yayınevinde Haziran 2009'da basılmış. Hocanın son kitabını, *Türkçenin Gücü, Halk Şiirimizin Gücü, Yunus Emre Şiirinin Gücü* vb. ile *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili* kitabı ile aynı bağlam içinde düşünmek gerekir. Bu noktada şöyle bir vurgu da yapılabilir. Türk dili ve edebiyatı bölümlerinde dilciler ve edebiyatçılar vardır ve istisnalar dışında edebiyatçılar dilden, dilciler de edebiyattan uzak durur. Halbuki ne dilden uzak bir edebiyatçı ne de edebiyattan uzak bir dilci olabilir. Doğan Aksan'ın bir dilci ve dilbilimci olarak edebiyattan asla uzak durmadığını eserleri belgeliyor.

* Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü / SAMSUN
mehmeta@omu.edu.tr

“Nazım Hikmet, özellikle komünizme bağlılığı ve Rusya’ya kaçışı nedeniyle ülkemizde çok uzun yıllar vatan haini sayılmış, yapıtları yasaklanmış bir sanatçıdır.” (s. 53). Bu yüzden Doğan Aksan ve kuşağı Nazım Hikmet’in ürettiği metinlere uzun süre ulaşamamıştır.

Nazım Hikmet’in şiirlerinin yasaklanması, yazıları ve şiirleri dolayısıyla yargılanarak ömrünün on iki yılını hapislerde geçirmesi kabul edilemez. Ancak bu durumda olan yalnız Nazım Hikmet değildir. Birçok sanatçı ve düşünce adamı onunla aynı kaderi paylaşmış, suçlanmış, yargılanmış ve mahkum olmuştur.

Doğan Aksan, Nazım Hikmet’in şiirlerinden habersiz bir öğrenim hayatını epey hayıflanarak anlatır: “Nazım Hikmet şiirine gelince... Önce hemen söyleyelim ki, bu ad lise yıllarımızda bizler için tabu idi. Hiçbir şiirini görmemiştik. 1948-1952 yılları arasında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde Türk dili ve yazını öğrenimi görürken, bize onun dizelerinden bir teki bile gösterilmedi. Nazım Hikmet adını anmak bile komünizm yandaşı olmak anlamına gelebiliyordu.” (s. 12).

Ancak artık Nazım Hikmet’in adı çevresinde bir tabudan söz edilemez. Nazım Hikmet’in adı ve eserlerinin epeydir ilgi odağı haline geldiği veya getirildiği bile söylenebilir. Ama bunun, onun eserlerinin doğru değerlendirilmesine yetip yetmediği tartışılabilir. *Varlık Dergisi*’nin Haziran (2010) 1233. sayısında Ali Galip Yener “Nazım Hikmet’in şiir yapıtları sistematik bir şekilde değerlendirilmemiş ve eleştirilmemiştir” diyordu. Yener’in sistematik bir biçimde değerlendirilme ve eleştirilmeden neyi anladığının yazısından kolayca çıkarılamadığını belirtmeli.

21. yüzyılla birlikte devlet komünist korkusundan epey arınmıştır. 2002’nin Nazım Hikmet Yılı olması önerisini Unesco’ya Türkiye Cumhuriyeti devleti taşımış ve bu öneri kabul edilmiştir. 2002 Nazım’ın yüzüncü doğum yıldönümüdür. Bu vesileyle Kültür Bakanlığı da şair için bir armağan kitap çıkartmıştır.

Resmî Gazete’nin 10 Ocak 2009 Cumartesi tarihli sayısında yayımlanan 2009/14540 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Nazım Hikmet’i Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkaran 1951’deki karar yürürlükten kaldırılmıştır. Bunu da doğru bir resmî adım saymak gerekmez mi?

Doğan Aksan “onun şiirlerini bir araya getiren yapıtları elden geldiğince nesnel davranarak incelemeye, çeşitli yazarların görüşlerinin etkisi altında kalmadan kendi gözlem, izlenim ve yargılarımı ortaya koymaya çabaladım” (s. 12) diyor. Burada bir noktaya itirazım var. Hocanın çeşitli yazarların görüşlerinin etkisi altında kalmama endişesine (etkilenme endişesi) katılmıyorum. Üstelik son eserinde hocanın böyle bir endişesinden söz etmesini pek

kavrayamadığımı itiraf etmem gerekir. Böyle bir endişe dilbilimi açısından yersiz ve o ölçüde gereksizdir. Öbür çalışmalara, onlardan etkilenmeyi göze alarak yönelmek gerekir.

Doğan Aksan'ın *Nazım Hikmet Şiirinin Gücü (Bir Şiir Dili İncelemesi)* adlı eserinin planı basit ve yol göstericidir. Aksan aynı planı bu eseriyle birlikte düşünülebilecek öbür eserlerinde de uygulamıştır. *Nazım Hikmet Şiirinin Gücü*'nün planı şöyledir: *Metin giriş, kaynakça ve dizin dışında altı bölümden oluşuyor. Birinci bölümü Nazım Hikmet'in Yaşamı, Yetiştirilmesi ve Yapıtlarıyla İlgili Notlar*, ikinci bölümü *Nazım Hikmet'in Şiirinde İçerik-Konular*, üçüncü bölümü *Şiirde ve Nazım Hikmet'in Şiirinde İmge*, dördüncü bölümü *Nazım Hikmet'in Şiirlerinde Sunuluş*, beşinci bölümü *Değerlendirme ve Sonuç*, altıncı bölümü ise *Nazım Hikmet'in Türk Şiirindeki Yeri* oluşturuyor.

Artık bir 'Nazım Hikmet kültürü'nden söz edilebilir. Böyle bakılınca Nazım Hikmet'in şairliğine laf söylenemez. O tartışmasız büyük bir şairdir. Ama Nazım Hikmet'in niçin büyük bir şair olduğunu tartışarak da anlamak gerekmez mi? Gerçekten Nazım Hikmet kültürü bir yana, onun niçin büyük bir şair olduğunu anlamak isteyenlere Doğan Aksan'ın eseri önemli şeyler söylüyor. Ancak şunu hemen belirtelim ki, Doğan Aksan bütün eseri boyunca Nazım'ın yanında duruyor, onu olduğu gibi yansıtmak yerine, daha çok onun dil ustalığına, şiirlerindeki yurt sevgisine vurgu yapıyor. Bir bakıma onun da Nazım Hikmet kültürüne hizmet ettiği söylenebilir. Dolayısıyla *Nazım Hikmet Şiirinin Gücü*'nde ancak bir sözde nesnellikten bahsedilebilir.

Doğan Aksan, *Nazım Hikmet Şiirinin Gücü*'nde, şairin *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nı odak metin yapmıştır. Dolayısıyla örneklerinin büyük bir bölümünü bu metinden seçmiştir. Ancak yeri geldikçe onun öbür metinlerine ve özellikle *Kuvâyi Milliye Destanı* ile *Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*'na da başvurmuştur. Hatta *Kuvâyi Milliye Destanı*'nı Kurtuluş Savaşımızı destanlaştırdığı için ayrı bir yere koymak gerektiğini söylemiştir (s. 206).

"Nazım Hikmet, hemen bütün yapıtlarında yoluna baş koyduğu davanın adamı olarak karşımıza çıkar. Ama o, aynı zamanda, ender rastlanan bir duygu, coşku ve sevgi adamıdır; sürekli olarak seven, sevdiklerinin özlemine çeken, bunu başarıyla dizelerine aktarabilen bir şairdir" (s. 43) diyen Doğan Aksan onun bir propaganda şairi olduğunu kabul ediyor. Ama Nazım Hikmet'in basit propaganda şiiri yazmak niyetinde olmadığını ve şiirlerinin böyle değerlendirilmesinin haksızlık olacağını da belirtmek gerekir. Nazım Hikmet'in yazıları ve özellikle şiiri için "çok fazla haykıran bir propaganda edası taşıyorlar" (s. 212) ifadesi çok fazla yorum gerektirmeyen bir iç bakıştır, bir öz eleştiridir. Dolayısıyla onun şiirlerini bu özleştiriyi akıldan çıkarmadan değerlendirmek uygun olur.

4. bölümün, yani “Nazım Hikmet Şiirinde Sunuluş”un alt bölümlerinden biri de “Benzetme Olayı ve Nazım Hikmet’te Özgün Benzetmelerle Betimlemeler”dir. Nazım Hikmet’in şiirleri benzetmeler ve betimlemeler açısından son derece zengindir. Birçok araştırmacı gibi, Doğan Aksan da bunu, şairin resme ilgisi ve ressamlığıyla ilişkilendirmiştir: “Burada hemen belirtmeliyiz ki, bütün şiirlerini inceledikten sonra bizde beliren izlenim ve kanı Nazım Hikmet şiirinin en önde gelen özelliğinin, doğadan, çevreden araç gereçlere, insanlara kentlere ve ülkelere kadar her şeyin başarılı bir biçimde betimlenmiş olmasıdır. Bu başarıda, şairin algılama ve gözleme gücü, resme olan yakınlığı, ressamlığı da rol oynamış olmalıdır.” (s. 122).

Bu çerçevede Aksan, genellikle MİM biçiminde kısalttığı *Memleketimden İnsan Manzaraları* ile Ku. M. *Kuvayı Milliye*’den örneklere başvurmuştur. Benim *Benerci*’de (*Benerci Kendini Niçin Öldürdü?*, YKY, İstanbul 2009, s. 116) rastladığım şu örnek de bu çerçeveye uymakta ve Nazım’ın benzetme ve betimleme gücünü göstermektedir.

“Bir kafes
Bir kanarya kuşu
Bir keman
Yeni doğmuş bir çocuk
gibi yatıyor kutusunda”

Nazım Hikmet’in şiiri aktarmalar açısından da son derece verimlidir. Aksan’ın şairden seçtiği örnek ve değerlendirme de bunu gösteriyor:

“Şairin kullandığı bir başka somutlaştırma örneğinde sözlerin yangınlara, kuyulara dönüştürülmesiyle yangın ve kuyu sözcüklerinin insanda uyandırdığı tasarımların devreye sokulduğunu görüyoruz:

*Sözlerim yangınlardı
Kuyulardı sözlerim*

(Adı konmamış bir şiiri, Son Ş. 137).”

Doğan Aksan, Mehmet Kaplan’ın, Nazım’ın “Makinalaşmak” şiirini ele alarak, onun sanatının ve şiirinin böyle örneklere indirgenmesinin benimsenecek bir tutum olmadığını söylüyor (s. 177). Doğan Aksan, Kaplan’ın *Cumhuriyet Dönemi Şiir Tahlilleri* kitabının 1965 baskısını kullanmıştır. Kaplan’ın Nazım Hikmet’le ilgili söylediklerini 1960’lı yılların iklimi ile, yoksa atmosfer mi demek daha uygun olurdu, bağdaştırarak değerlendirmek Hoca’ya elbette daha çok yakışırdı.

‘Bir şairi tam olarak hangi şiirleri veya eserleri temsil eder’ sorusuna farklı

cevaplar verilebilir. Elbette Kaplan'ın seçtiği “Makinalaşmak” şiiri Nazım Hikmet'i kötü temsil eder, ama yine de temsil eder. Kötü temsil de eninde sonunda bir temsildir. Mehmet Kaplan'ın, kitabını yazdığı atmosfere rağmen, Nazım'a haksızlık ettiği söylenebilir. Ancak ona da Nazım'la ilgili yazdıkları çerçevesinde ölçüsüzce saldırılarak haksızlık yapılmıyor mu?

Bu bağlamda elbette *Memleketimden İnsan Manzaraları* Nazım Hikmet'i iyi temsil eden bir metindir. Zaten bunun için Doğan Aksan onu odak metin olarak seçmiş ve örneklerinin çoğunu ondan almıştır.

Aksan, etkilenme endişesi bir yana, Nazım Hikmet'le ilgili yayınlara yeri geldikçe başvurmuştur. Özge Öztekin'in 2008 yılında yayımlanan “Modern Türk Şiirinde Geleneği Yeniden Üreten Bir Şair: Nazım Hikmet ve Metinlerarasılık” başlıklı makalesini tartışması onun bir bilim adamı olarak dikkatini gösterir. Ancak Aksan, Öztekin'in Divan şiiri ve gelenele Nazım Hikmet Şiiri arasında kurduğu ilişkiyi kandırıcı bulmayıp yargısına katılmaz. Hoca'nın kitabı üzerine yazdığım yazı dolayısıyla Öztekin'in makalesini okudum, bana da Öztekin'in “modern Türk şiirinde geleneği yeniden üreten şair nitelenmesi” çok abartılı geldi.

Nazım Hikmet'in Türkçeye gönül vermiş bir şair olduğu yargısını paylaştığım Aksan'ın, şairin ‘Dil Devrimi’nin getirdiği yeniliklere uzak kalmadığı’ görüşüne katılmadığımı belirtmeliyim (s. 178-179).

Nazım Hikmet'in *Kuvâyi Milliye Destanı* ile Kurtuluş Savaşı'nı destanlaştırdığı doğrudur. Ancak o, yalnız bununla kalmamıştır. Her dava adamı gibi onun asıl yapmak istediği davasını anlatmak ve yaymaktır. Nazım'ın davasını anlatıp yayma konusunda başarısız olduğunu kimse söyleyemez.

Bir şair için dilden daha önemli bir araç yoktur. Nazım Hikmet bu aracı ustalıkla kullandığı için büyük şairdir. “Nazım Hikmet'in en önemli özelliklerinden biri, konuşan dilin bütün öğelerini şiirine aktarmış, şiiri güçlendiren bütün anlam ve anlatım olaylarını bu dilin inceliklerinden yararlanarak kullanmış olması, Türkçeye gönül vermiş bir sanatçı kimliğiyle hep Türkçe yazmasıdır.” (2002).

Doğan Aksan arkasında önemli eserler, şüphesiz değerli evlatlar ve öğrenciler bırakarak aramızdan ayrıldı. Onun eserlerini bir bütün olarak birbiriyle ilişkili metinler gibi değerlendirmek ve onu unutmamak gerekir. Ben de kendimi Doğan Aksan'ın evlatları arasında sayıyorum.

“Ben bir gün giderim ki neyim kalır/ eksik bıraktığım her şeyim kalır” diyen Turgut Uyar hepimizi bekleyen sonu haber veriyor. Eksik bırakmak, bir bakıma Mallarmé'nin de üstesinden gelemediği eksiksiz kitabı tamamlayamamaktır.

